

ԽՍԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՍՓԻՒՌԸ

(ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒ)

Բ.

Մեր նախորդ խմբագրականը նկատի ունէր սփիւռքի զանազան վիճակներուն մեզի թելադրած տպաւորութիւնները, կարգ մը զետիներու վրայ: Ներկայ խմբագրականը նուիրուած է չափազանց ծամծմուած, զրեթէ հասարակ տեղիք դարձած, և սակայն դեռ իր լիութեանը մէջ իրապէս քիչ կամ գէշ շահագործուած ոյժի մը՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:

Անցեալ խմբագրականով մասնանշուած միջոցներէն առաջինն ու աւագագոյնն է Հայ եկեղեցին, մասնաւանդ սփիւռքին ներկայ անհայրենիք և անպետական վիճակին մէջ, երբ օրը օրին աւելի կը անսնենք թէ ամէն երկրի մէջ քաղաքական հայեացքը ինչ ուղղութիւն կը ստանայ փոքրամասնութեանց ինքնութեան հարցին վերաբերմամբ:

Մեզմէ շատ քիչեր իրապէս, և իրաւապէս կ'ուզեն ըմբռնել Հայ եկեղեցին իբրեւ օգտագործելի մեծագոյն ոյժը մեր այս օրերու կեանքին: Ըստ ոմանց, և քիչ չէ թիւը անոնց, Հայ եկեղեցին մեծ դեր է կատարած մեր անցեալին մէջ, մասնաւանդ այն դժնդակ շրջաններուն, երբ ազգային պետականութիւնը դադրած էր գոյութենէ, և շնորհիւ եկեղեցիին, ստեղծուեցաւ հարուստ ազգային մշակոյթ՝ իր մէջ խտացնելով հայկական ստեղծագործութեան լաւագոյն արդիւնքները: Ըստ ուրիշներու, եկեղեցին ազգայնութեան կրօնական արտայայտութիւնն է:

Եկեղեցիին անցեալին մէջ ունեցած այս դերը նոյնքան աւելի իզօրու է և այսօր: Արդար պէտք է ըլլալ խոստովանելու թէ միայն հեռաւոր անցեալի մէջ չէ որ եկեղեցին կատարեց այդ դերը. դեռ երէկ անիկա այդ դերին մէջ էր: Հայութիւնը, 1840 ին և 1860 ին իր վերածնութիւնը թէ՛ Կովկասի և թէ՛ Տաճկաստանի մէջ անոր հովանիին տակ երկնեց: Թիֆլիզի Ներսէսեանէն եւ Էջմիածնի Ճեմարանէն մինչև Վարազն ու Արմաշը, մինչև Կ. Պոլսոյ Կեդրոնականը և Պէրպլերեանը, որոնց մէջ թրծուեցան վերջին դարու հայ կեանքի մեծ արժէքները, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մտածումն ու սէրն էր որ ոգևորեց սիրտերն ու միտքերը, ազգային կեանքը մշտնջենաւորելու համար:

Այսօրուան մեր կեանքը սփիւռքի մէջ մասնաւանդ, տարբեր չէ անցեալէն, և շարունակութիւնն է անոր. այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի սփիւռքի իր մոռյալ ու դժնդակ օրերը, անհայրենիք ու անպետական վիճակի մէջ, ու միայն եկեղեցւոյ զաղափարին մէջ ու հովանիին տակ կրնայ կուտանուիլ արմատախիլ ըլլալու վտանգին հասած մեր կեանքը:

Կղերապետութեան վրայ չէ որ կը խորհնք, ինչպէս կը կարծեն շատեր. մեր ժողովուրդը բարեբախտաբար թոյլատու ողի մը չէ անուցած հանդէպ այս-

պիսի ձգտումներու։ Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանդիսութեան ուր իրար կը դանեն հայութեան բազմատեսակ արժէքները գնահատման այն չափանիշով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն։ Կէս դարէ ի վեր, յանուն նոր՝ բայց մեզի օտար հանգանակներու խօսույ մարզարէները սարսեցին, քանդելու աստիճան, մեր գոյութեանը մէջ այս դարաւոր հանդիսութիւնը, այս միութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը՝ որ կուտանը կարենար ըլլալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան։ Հայ եկեղեցիին դործն է նորէն, ինչպէս անցեալին մէջ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծել այս միութիւնը, այսինքն վերահաստատել ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան ու դերին մէջ։ Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, ասոնք անշուշտ ազգապահպանման միջոցներ են սփիւռքի մէջ, բայց ասոնցմէ վեր, և թող ներուի մեզ ըսել, միակը՝ եկեղեցին է։ Կ'ըսենք ասիկա ոչ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումէ անցած ազգակները աւելի կամ նուազ չափով կը մնան ենթակայ աղաւաղման, նոյնիսկ նուաղման։

Մեր ընտանիքը, հակառակ իր տոհմիկ ու սրբազան աւանդութիւններուն և առաքինութեանց, միջավայրի բերումներով սկսած է ենթակայ ըլլալ լուրջ քայքայման, և չունի իր երբեմնի նուիրական և անխորտակելի միութիւնը։ Օտար կրթութիւնը, օտար ամուսնութիւնները, օտար բարքերը, ինչպէս ըսինք, ընտանիքը կազմալուծող ազգակներ են, և մեզի կը պակսին միջոցներ կուրծք տալու այս աւերին։

Լեզուն՝ որ մեր գոյութեան ոգեղէն անօթներէն մին էր դեռ երէկ, այսօր աւելի քան աժդոյն ազգակ մըն է։ Փաղթաշխարհի հայութիւնը իր բոլոր հատուածներով առաւել կամ նուազ չափերով հարկադրուած է իր բնակած երկրին և ժողովուրդին լեզուն իւրացնելու, նոյնիսկ ի հեճուկս իրենին, կարելի ապահովութեամբ մղել կարենալու համար առօրեայ հացին կռիւը։ Օտար կրթութեամբ պայմանաւոր է շատ մը երկիրներու մէջ այս հացին զինը եղող մեր կեանքը, ու մենք ստիպուած ենք հաշտուիլ այս իրողութեան հետ, հակառակ մեր լեզուի ու մշակոյթի նկատմամբ մեր ունեցած պաշտումին ու զուրգուրանքին։

Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը։ Տնտեսական ազգակներէն աւելի, և ուշադրութենէն և ճիգերէն վեր դործօններ կը միջամտեն, հարկադրելով մեզի անախորժ պայմաններ՝ որոնց բարեքումը մեծ չափով վեր կը մնայ մեր հաստոյութենէն։

Գալով սփիւռքի հայ մամուլին, որ հանրային կեանքի և անոր մէջ ընթացք առնող զաղափարներու և ուղղութիւններու տունն ամբողջ ու հակակըշուողը պարտի ըլլալ, ան դարձած է յաճախ կուսակցական հակամարտութեանց ասպարէզ, և յոռի միտումներու սերմնարանը։ Ծանօթ են ամենուս այն խել մը անհեթեթութիւնները, որոնք յանուն խղճի աղատութեան, դասակարգային հաւասարութեան, զաղափարի անկեղծութեան, ճշմարտութեան և արդարութեան կը ծամածուրին յաճախ մեր թերթերուն մէջ։

Յանուն արդարութեան, հաւասարութեան և անկեղծութեան, արժէքի և ըմբռնումի նոյն աստիճանին կը գետեղեն պեան ու միջակորեարը, առաջնորդն ու առաջնորդողը, առանց նկատի առնելու այս համեմատութիւններէն ըսող ներքին բարոյականը։ Սխալ ըմբռնուած սկզբունքներու սիրոյն կը քանդեն

մեր ընկերային բարոյական ըմբռնումին շէնքը, մեր ժողովուրդի դեռ իսկ մտայնութեան առջև լայնօրէն բանալով անկարգութեան և տարամերժման լայն պողոտաները:

Եզրակացութեան մը դալու պէտք չկայ ըսելու համար թէ վերոյիշեալ ազդակները, հակառակ իրենցմէ սպասելի կարևոր սատարին, չեն կրնար, ու պիտի չլընան ըլլալ մեր զոյութեան զօրաւոր կռուանները, որքան ատեն որ կը շարունակուի մեր կեանքը օտար միջավայրերու և ազդեցութիւններու ենթակայ: Մէջ տեղն է մեր ժողովուրդի կեանքին քառորդ դարը երկու պատերազմներուն միջև: Մենք այսօր ստիպուած ենք իր լեզուին, կրօնքին եւ ազգին հետ իր արիւնը յօժարակամ զոհաբերող մարդուն զաւկին մէջ առնուադն իր հայրը յիշեցնելու համար օտար լեզուով թերթ խմբագրել: Մեր երեքմի այս պաշտպան սուրբերը մեզի չեն օգներ, շրջապատող վտանգներ աւելի են, քան ինչ որ կ'երևակայենք: Ազգային յղացք մը, և մեր հոգեկան և իմացական արժէքներու զուրգուրանքը աւելի քան երբեք պէտք է տեղական մտածեռումը ըլլան մեզի համար, զաղթաշխարհի մէջ, ատուլ արծարծելու մեր ներսը ցեղային այն ոգին, որ այսօրուան բոլոր մեծ ու փոքր ժողովուրդները այրող տենդն է: Այս յղացքը որ դժբախտաբար սկսած է աղօտիլ, կը պայծառանայ մի միայն Հայ Եկեղեցիով, որ մեր ազգային զեղեցկագոյն արժէքներու բերեղացումն է, զանոնք հողիացնող ու լուսաւորող աննիւթական և աստուածային կտակը: Դարձ մը դէպի Եկեղեցին, շատ բան պիտի վերադարձնէ մեզմէ մեզի:

Այս մտածումը, ինչպէս ըսինք, մեր արժէքներուն ծանօթ միտքերն իսկ կը թողու անտարբեր, վասնզի հասարակ տեղիք եղած այս կոչը, մեր դժբախտութենէն՝ հնարոյր եւ անարձագանգ, թրթռացման չի հաներ մեր հոգիները, ինչպէս Եկեղեցւոյ կոչնակին հրաւերը չ'առաջնորդեր զմեզ հայ տաճարէն ներս: Ըսինք թէ Հայ Եկեղեցին ժամանակէ մը ի վեր նկատուած է անցեալ արժէք մը միայն, իբրև ազգային կեանքի զործօն, ու կրօնական հաստոյթ մը որ իր հայեցողութիւններով դուրս կը փնայ մեր օրերու մտածողութենէն և կեանքէն: Հայ Եկեղեցին այս նկատումով անցեալ մըն է շատերու համար, ներկայ մը՝ շատ քիչերու մօտ: Այս մտածումը նոր չէ որ կեղեւ կապած է միտքերու մէջ, աւելի քան կէս դար, մեր զոյգ սերունդները այսպէս ըմբռնեցին զայն:

Եթէ Եկեղեցին եղաւ մեր ազգային զոյութեան կռուանը, և իր մայրական զգուանքներուն ներքեւ պատասպարեց ու հովանաւորեց մեր բզբաւած մարմինը, ան իր ծոցին մէջ թխսեց նաև մեր ապագային յոյսը, ան զօրացուց և մեծցուց մեր հաւատքը, ճշմարտութեան, արդարութեան, բարութեան, սիրոյ և այն բոլոր առաքինութեանց մասին, որոնք մարդերը և ժողովուրդները ալիւիւ, քաջ և դիւցազնական կ'ընեն: Ինչո՞ւ չզօրացնել ու շտաբցնել այդ մտածումը դժբախտութենէ դժբախտութիւն քաշկռտուող այս ժողովուրդին մէջ՝ հանդէս իր այդ սուրբ մտատիպարին, այսօր մանաւանդ, երբ ան պէտք ունի միութեան, նոյնութեան և հոգեխառնումի, ինքզինքը ապահովել կարենալու համար ժամանակի ալիքներէն, որոնց շատ քիչ թուամբեր ու պատուարներ կը դիմանան:

Ըսինք արդէն թէ այս բոլոր ազդակները՝ ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, մէջն ըլլալով կուսակցական հատուածները, որոնք իբրև պահապան

սուրբեր նկատուած են մեր ինքնապահպանման և տեւականացման, այսօր մասամբ միայն ի վիճակի են իրենց փրկարար դերին, ու տունք հակիրճ պատճառները մեր այս նկատումին: Անոնցմէ միայն Եկեղեցին է որ տակաւին ենթակայ չէ եղած այն այլալման և ազդեցութիւններու, որ վերոյիշեալներուն ճակատադիրը եղաւ, մանաւանդ մեծ աղէտէն վերջ:

Հայ Եկեղեցին՝ այդ փառաւոր աւանդարանը, ժամանակի ամբողջ ճնշումին անաղարտ մնաց, և այս՝ անոր համար մանաւանդ, վասնզի իբրեւ տապանակ մեր կրօնա-տգգային իտէալին, ամենէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան ու բարոյական գորոյթին, դարերու ճնշումով ու արիւնով շինուած աղամանդը, որ դիւրին չի փշուիր: Իր պահպանողական ոգին և սրբազան աւանդութիւնը, շինուած դարձեալ իր պատմութեան մեծ ռազմավայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չեն կրնար ըլլալ ժամանակի ազդեցութիւններու, մաքառման դաշտին մէջ կռնուած այս ինքնուրոյնութիւնը դիւրին չ'այլալիւր նոր զազափարներու և ազդեցութիւններու փշումներէն:

Եթէ ժողովուրդի մը իտէալն ու ինքնուրոյնութիւնը կը շինուի իր պատմութեանը մէջ, և դիմադրի ու խորք կը ստանայ համաձայն իր կեանքի բերումներուն, Հայ Եկեղեցին իբրեւ միակ գանձարանը իր ժողովուրդի դարաւոր ապրումներուն, տփոյն բայց զեղեցիկ ծաղիկն է իր յոյսին ու հաւատքին, ծլած և ուռճացած գերութեան և արիւնի օրերուն: Որքան նման են մեր օրերը ժամանակին՝ որուն արգասիքը եղաւ մեր Եկեղեցին, բայց որքան հեռու ենք մենք մեզմէ:

Իսկ ցեղային խարութիւններու այս կրկէսին մէջ ինքզինքնուս հետ կաւրենալ մնալու միակ մտածումն ու ապաւէնը Հայ Եկեղեցին է դարձեալ, որուն կրօնական հանգամանքը առաւելութիւն մը, անցադիր մըն է այս տեսակէտով, ոչ թէ անարձագանդ անցեալ մը, ինչպէս կը կարծեն շատեր զժգախտաբար:

Հակառակ վերոյիշեալ բոլոր հանգամանքներուն, Հայ Եկեղեցին կը մնայ տփոյն, սփիւռքի բոլոր կեդրոններուն մէջ, այդ իսկ պատճառաւ կը տփոյնի սփիւռքի մեր ժողովուրդը իր հոգեկան բոլոր առաքինութիւններուն վրայ:

Թէ Եկեղեցին ինչ ըրած է այն հսկայ առաքելութիւնը վայել լրջութեամբ, կորովով դիմաւորելու, դուրս է այս տողերէն, թէ և արդար ակնարկ մը պիտի տեսնէր այդ դերին պատկերը ովկիաններով բաժնուած մեր ժողովուրդի գանազան հատուածներուն մէջ ներկայ, պաշտամունքով, յաճախ սեփական շէնքերով, երբեմն փառահեղ իսկ աթոռներով: Մեր ահաւոր կորուստներէն յետոյ այս քիչին փառքը տմարդութիւն է ստորագնահատել: Բայց մեր ըսել ուզածը այդ չէր: Կը հաւատանք որ այն սրտայոյզ հետաքրքրութիւնը, ոգևորութիւնը, կենդանի յոյսը զոր տակաւին կը հաստատենք մեր ժողովուրդի բազմաթիւ իմացական ձեւնարկներու ներսը — մամուլ, գաղութ, զրահանութիւն, կուսակցութիւն — պիտի կրնային թերեւ շատ աւելի բեղմնաւոր կերպով մը արժեւորուիլ եթէ երբեք անոնք զործածուէին մեր Եկեղեցւոյ դարաւոր դերը արդիացած սպասով մը վերստին կենադործելու:

Յաջորդ խմբադրականին մէջ մենք պիտի փորձենք իր մեծ զիծերուն մէջ ուրուագրել այդ հրաշալի դերը իրագործելու մեր քանի մը թելադրանքները:

ԽՄԲ.